

Tegnspråkopplæring i barnehage og grunnskole

Rapport fra kartlegging av tegnspråkopplæring i barnehage og grunnskole

Innhold

1. Innledning og bakgrunn for prosjektet	3
1.1. Om opplæring i - og eventuelt på - tegnspråk.....	3
1.1.1. Barnehageloven § 19 h. Rett til tegnspråkopplæring	4
1.1.2. Opplæringsloven § 2-6. Teiknspråkopplæring i grunnskolen	5
1.1.3. Opplæringsloven § 5-1: rett til spesialundervisning.....	6
1.1.4. Om tegnspråkopplæring - omfang og organisering	7
1. 2. Refleksjoner knyttet til opplæring i – og på - tegnspråk	9
2. Datamateriale	10
2.1. Utvalg og prosedyre.....	11
2.1.1. Utvalg.....	11
2.1.2. Prosedyre	11
2.1.3. Refleksjon over lav deltakelse.....	12
2.2. Analyse av sakkyndige vurdering, enkeltvedtak og individuell opplæringsplan	13
2.2.1. Tegnspråkopplæring i barnehage	13
2.2.2. Tegnspråkopplæring i grunnskole.....	14
To elev eksempler fra skole.....	18
2.3. Resultater fra spørreundersøkelse til lærere	22
2.3.1. Bakgrunnsinformasjon om lærere, elever og skoler	22
2.3.2. Elevenes opplæringstilbud	23
2.3.3. Opplæring i tegnspråk etter § 2-6	26
2.3.4. Opplæring i tegnspråk etter § 5-1	29
2.3.5. Tegnspråklig læringsmiljø	30
3. Avslutning	31
Litteraturliste	34

1. Innledning og bakgrunn for prosjektet

Rett til tegnspråkopplæring ble vedtatt i 1997, først som § 2-4 i opplæringsloven, senere som § 2-6. Retten var, jamfør Læreplanverket L97, primært forbeholdt døve elever med tegnspråk som førstespråk, men ble i 2008 utvidet til også å gjelde andre elever som etter sakkyndig vurdering har behov for slik opplæring.

Statped erfarer at det er store variasjoner i gjeldende praksis om tilbud om tegnspråk-opplæring i grunnskolen. Tematikken belyses også i Ohna (2019). I sitt svarbrev til Kunnskapsdepartementet datert 05.04.2018¹, viser Utdanningsdirektoratet til at både Statped, Språkrådet og brukerorganisasjonene (Norges Døveforbund og Hørselshemmedes landsforbund) mener at § 2-6 er lite tilpasset dagens situasjon, og at det er behov for endringer.

Det fremstår altså som uklart hvordan rettigheter til opplæring i og på tegnspråk etter § 2-6 praktiseres. Det er derfor stort behov for å få et oppdatert og systemisert kunnskapsgrunnlag om tegnspråkopplæring i grunnskolen.

Som et ledd i å utarbeide et kunnskapsgrunnlag for å styrke tilgangen til tegnspråk-opplæring i barnehage og grunnskole har Statped FoU i samarbeid med Universitetet i Stavanger ved professor Stein Erik Ohna gjennomført en kartlegging hvor vi undersøker følgende problemstillinger:

- Hvilke begrunnelser legges det vekt på i tilrådinger fra PPT? Her er både barnehage og grunnskole undersøkt.
- Hvordan kommer de faglige anbefalingene i de sakkyndige vurderingene til uttrykk i enkeltvedtak som fattes? Dette punktet omfatter bare grunnskole.
- Hvordan organiseres og gjennomføres opplæringen i og ev. på tegnspråk? Dette punktet omfatter bare grunnskole.

1.1. Om opplæring i - og eventuelt på - tegnspråk

Tidlig screening av barns hørsel har ført til at store hørselstap som oftest oppdages tidlig i barns liv, og at bruk av cochleaimplantat hos små barn har økt. De statlige skolene som gav tegnspråkopplæring er avviklet, og de fleste barn med hørseltap får nå sitt pedagogiske tilbud i barnehager og skoler på hjemstedet. Uavhengig av hvilken barnehage eller skole barnet/eleven går på, har hørselshemmede etter visse vilkår rett til tegnspråkopplæring. Retten til tegnspråkopplæring er regulert i henholdsvis barnehageloven § 19 h (barn under opplæringspliktig alder)² og opplæringsloven § 2-

¹ Ref. nr. 2018/10000

² Lov 17. juni 2005 nr. 64 om barnehager (heretter kalt *barnehageloven*).

6 (elever i grunnskolen) og § 3-9 (elever i videregående opplæring)³. Tema i denne rapporten er tegnspråkopplæring i barnehage og grunnskole.

De to paragrafene har det til felles at det forutsettes at barna/elevne enten har tegnspråk som førstespråk eller at de etter sakkyndig vurdering har behov for tegnspråkopplæring. Før kommunen kan gjøre vedtak om tegnspråkopplæring må det foreligge en sakkyndig vurdering.

1.1.1. Barnehageloven § 19 h. Rett til tegnspråkopplæring

Barnehageloven § 19 h gir barn under opplæringspliktig alder rett til tegnspråkopplæring:

Barn under opplæringspliktig alder som har tegnspråk som førstespråk, eller som etter en sakkyndig vurdering har behov for tegnspråkopplæring, har rett til slik opplæring. Retten gjelder uavhengig av om barnet går i barnehage.

Kommunen skal oppfylle retten til tegnspråkopplæring for barn bosatt i kommunen. Før kommunen fatter vedtak om tegnspråkopplæring, skal det utarbeides en sakkyndig vurdering av den pedagogisk-psykologiske tjenesten.

Før det blir utarbeidet en sakkyndig vurdering og fattet vedtak om tegnspråkopplæring, skal det innhentes samtykke fra barnets foreldre. Foreldrene har rett til å gjøre seg kjent med innholdet i den sakkyndige vurderingen og til å uttale seg før det fattes vedtak.

Tilbudet om tegnspråkopplæring skal så langt som mulig utformes i samarbeid med barnet og barnets foreldre, og det skal leges stor vekt på deres syn.

I forarbeidene til barnehagelovens § 19 h sies at: «I avgjørelsen av hva som er barnets førstespråk, vil barnets og foreldrenes oppfatning av språklig identitet være avgjørende, jf. FNs barnekonvensjon artikkel 12 og barneloven § 30».⁴ Kommunen har dermed ikke anledning til å overprøve foreldrenes språkvalg, men skal la vedtaket være en del av prosessen med å planlegge og utforme det opplæringstilbudet som skal gis til barnet. Som en følge av dette utdypet departementet hva som skal ligge i den sakkyndige vurderingen: «For barn med tegnspråk som førstespråk, skal den sakkyndige vurderingen ta stilling til hvordan tilbudet om tegnspråkopplæring bør utformes og ikke om barnet har behov for tegnspråkopplæring».⁵ Her forutsettes et aktivt valg om å ha tegnspråk som førstespråk.

³ Lov 17. juli 1998 nr. 61 om grunnskolen og den videregående opplæringa (opplæringslova).

⁴ Prop. 103 L (2015-2016), s. 54.

⁵ Som over.

Også barn hvor det ikke gjøres valg om tegnspråk som førstespråk for barnet kan ha rett til tegnspråkopplæring. I så fall må den sakkyndige vurderingen slå fast at barnet har behov for slik opplæring.

Dersom barnet har «særlige behov for det», kan barn som får tegnspråkopplæring også få spesialpedagogisk hjelp i henhold til § 19 a i barnehageloven.

1.1.2. Opplæringsloven § 2-6. Teiknspråkopplæring i grunnskolen

Opplæringsloven sier følgende om rett til tegnspråkopplæring:

§ 2-6. Teiknspråkopplæring i grunnskolen

Elevar som har teiknspråk som førstespråk eller som etter sakkunnig vurdering har behov for slik opplæring, har rett til grunnskoleopplæring i og på teiknspråk. Omfanget av opplæringa i tid og innhaldet i opplæringa fastsetjast i forskrifter etter § 2-2 og § 2-3 i denne lova.

Kommunen kan bestemme at opplæringa i og på teiknspråk skal givast på ein annan stad enn den skolen eleven soknar til.

Før kommunen gjer vedtak etter første ledd, skal det liggje føre ei sakkunnig vurdering. (Opplæringslova, 1998)

Opplæring etter § 2-6 inneholder to elementer; både rett til opplæring i tegnspråk og opplæring på tegnspråk. Tegnspråk blir dermed både et opplæringsmål i seg selv og et undervisningsspråk som skal brukes i alle fag. Undervisningen kan kun unntaksvis foregå ved bruk av tolk⁶.

Det er utviklet egne læreplaner for hørselshemmede i Kunnskapsløftet. Disse læreplanene er

- Norsk tegnspråk
- Norsk for hørselshemmede
- Engelsk for hørselshemmede
- Drama og rytmikk.

I Rundskriv Udir-01-2019 presiseres at «[d]et er en forutsetning at målene i læreplanene i norsk for hørselshemmede og norsk tegnspråk ikke blir fraveket.» I tillegg til at elever som får opplæring etter § 2-6 skal ha opplæring i de fire læreplanene for hørselshemmede, skal elevene ha opplæring etter de ordinære læreplanene i alle andre fag. Ettersom elever som får opplæring etter § 2-6 skal ha faget tegnspråk i tillegg til andre fag, får de et utvidet timetall. Elever med tegnspråkopplæring skal,

⁶ Utdanningsdirektoratet (2016)

gjennom hele grunnskoleløpet, ha totalt 8861 timer, mot 7894 etter den ordinære fag- og timefordelingen. Disse timene skal skolen fordele mellom fagene tegnspråk og norsk i samråd med elevens foresatte.

Utdanningsdirektoratet skriver på sine nettsider at: «*Elever som benytter seg av retten til opplæring i tegnspråk, må følge alle læreplanene for hørselshemmede. (...) Dette betyr at opplæring i tegnspråk ikke er spesialundervisning*».⁷ Her står imidlertid også at: «*Dersom en elev kun ønsker å følge læreplanen i tegnspråk, er alternativet å følge ordinær opplæring og eventuelt motta tegnspråkopplæring etter opplæringsloven kap.5-1 om spesialundervisning*».⁸ Til tross for at det her presiseres at opplæring i og på tegnspråk ikke er spesialundervisning, åpnes det likevel opp for at elever i grunnskolen kan få opplæring i tegnspråk ut fra vedtak etter § 5-1 i opplæringsloven.

Det er altså tre ulike måter å få tegnspråkopplæring på i norsk skole: 1) Opplæring med utgangspunkt i opplæringslovens § 2-6, med fire tilhørende læreplaner og 2) Når eleven skal ha opplæring i tegnspråk, men ikke ønsker å følge alle læreplanene som følger med opplæring etter § 2-6, og 3) tegnspråkopplæring fordi elevene ikke kan få tilfredsstillende utbytte av ordinær opplæring, og at de derfor har behov for spesialundervisning etter opplæringslovens § 5-1 med tegnspråk som tiltak. Tall fra Statped viser at det er 179 elever i deltidsopplæring i tegnspråk. Av disse har ca. 50% opplæring etter § 2-6, mens de resterende har opplæring etter § 5-1.

1.1.3. Opplæringsloven § 5-1: rett til spesialundervisning

Bestemmelsene om rett til spesialundervisning er som følger:

§ 5-1. Rett til spesialundervisning

Elevar som ikkje har eller som ikkje kan få tilfredsstillande utbytte av det ordinære opplæringstilbodet, har rett til spesialundervisning. I vurderinga av kva for opplæringstilbod som skal givast, skal det særleg leggjast vekt på utviklingsutsiktene til eleven. Opplæringstilbodet skal ha eit slikt innhald at det samla tilbodet kan gi eleven eit forsvarleg utbytte av opplæringa i forhold til andre elevar og i forhold til dei opplæringsmåla som er realistiske for eleven. Elevar som får spesialundervisning, skal ha det same totale undervisningstimetalet som gjeld andre elevar, jf. § 2-2 og § 3-2 (Opplæringslova, 1998).

Som vist over, har Utdanningsdirektoratet åpnet opp for at tegnspråkopplæring også kan gis utelukkende som spesialundervisning basert på vedtak etter § 5-1.⁹ Dette er for eksempel tilfellet når eleven skal ha opplæring i tegnspråk, men ikke ønsker å følge alle læreplanene som følger med § 2-6. Eleven får da opplæring etter de ordinære

⁷ Utdanningsdirektoratet (2016)

⁸ Som over.

⁹ Som over.

læreplanene i læreplanverket, men får i tillegg også opplæring i læreplanen i tegnspråk. Det er imidlertid en klar premisse at elever som får spesialundervisning skal ha det samme totale timetallet som andre elever¹⁰. Samtidig som eleven skal ha opplæring i en ekstra læreplan, læreplanen i tegnspråk, har de i utgangspunktet ikke rett på ekstra timer til denne opplæringen på samme måte som elever som får tegnspråkopplæring etter § 2-6. Omfanget av undervisningen må derfor avgjøres i hvert enkelt tilfelle og beskrives i en IOP.

Det bør også nevnes at, på lik linje med andre elever som har manglende utbytte av opplæringen, har også elever som får opplæring etter § 2-6 rett til spesialundervisning etter § 5-1. Spesialundervisning kan i så tilfelle både gjelde de særskilte læreplanene for hørselshemmede eller øvrige læreplaner. Med andre ord kan § 2-6 kombineres med § 5-1 etter vanlige regler for spesialundervisning

1.1.4. Om tegnspråkopplæring - omfang og organisering

Tegnspråkopplæring til grunnskoleelever er en kommunal oppgave. Kommunene kan søke Statped om råd og veiledning til personalet i skolene, samt deltidsopplæring for elevene.

Statped gir tilbud om deltidsopplæring til hørselshemmede elever i grunnskolen som har behov for å få opplæring i et tegnspråklig miljø – uavhengig av om opplæringen er hjemlet i § 2-6 eller i § 5-1 i opplæringsloven.¹¹ Deltidsopplæringen er en alternativ opplæringsarena til den opplæringen som gis på bostedsskolen. Tett samarbeid med elevens bostedsskole er derfor nødvendig for å skape helhet og sammenheng i elevens opplæringstilbud. På Statped's nettsider kan man lese at utgangspunktet er at undervisningen på deltidsopplæringen er forankret i: «... *elevens enkeltvedtak om opplæring i og på tegnspråk og/eller spesialundervisning i tegnspråklig kommunikasjon*».¹² Enkeltvedtaket er fattet på bakgrunn av sakkyndig vurdering fra PPT. For at eleven skal kunne få deltidsopplæring må det altså ligge til grunn 1) en sakkyndig vurdering og 2) kommunen må deretter ha fattet et enkeltvedtak om slik undervisning. Hvis eleven får opplæring i tegnspråklig kommunikasjon hjemlet i § 5-1 er det også krav til at det skal foreligge 3) en individuell opplæringsplan.

I 2019 mottar 179 elever deltidsopplæring fra Statped, 79 gutter og 100 jenter. Det kan være interessant å vite noe om omfanget av tegnspråkopplæring før og etter at døveskolene ble lagt ned. Antall elever som mottok opplæring etter § 2-6 rett etter innføringen av tegnspråkopplæring i skolen er rapportert i Ohna et al. (2003, s. 82). De

¹⁰ Utdanningsdirektoratet (2016)/

¹¹ Statped (2018)

¹² Som over

rapporterte at antall elever på egne skoler for døve var 258, og antall elever på bostedsskoler var 127. Til sammen utgjorde dette 385 elever.

Tilsvarende tall fra Grunnskolens informasjonssystem (GSI) for 2017, viser at 264 elever mottar opplæring etter § 2-6. Som tidligere nevnt viser tallene fra Statped at det er 179 elever i deltidsopplæring. Det kan dermed synes som om det har vært en nedgang på ca. 30 % i antall elever som får tegnspråkopplæring fra 2003 til 2017. Vi ville undersøke om så var tilfelle, og har derfor i tillegg innhentet tall fra skoler som har egne tilbud til hørselshemmede elever, som for eksempel Vetland skole i Oslo og Auglend skole i Stavanger. Det viser seg at det er til sammen 186 hørselshemmede elever som får sin opplæring i slike skoletilbud. Vi har imidlertid ingen informasjon om hvor mange av disse som får tegnspråkopplæring. Det er heller ikke mulig å si noe om hvor mange av disse elevene som også tar ut deltidsopplæring ved Statped – og som dermed allerede er inkludert i Statped sine tall. Vi må også ta høyde for at det er enkelte elever som får tegnspråkopplæring i andre lokale skoler uten at de har tilbud om deltidsopplæring. Dette viser at det er usikkerhet knyttet til hvor mange elever som får tegnspråkopplæring i grunnskolen, og at det derfor vil være behov for en grundigere undersøkelse av dette.

Ifølge Fag- og timefordeling og tilbudsstruktur for Kunnskapsløftet¹³ er antall årstimer i norsk for hørselshemmede og tegnspråk fordelt slik det framgår av tabell 1. Årstimer for norsk for hørselshemmede og tegnspråk er oppgitt som et samlet tall. For å få en oversikt over antall uketimer i tegnspråk har vi tatt utgangspunkt i den ordinære fag- og timefordelingen for norskfaget, og trukket disse timene fra årstimene i norsk for hørselshemmede og tegnspråk. Tallet vi da kommer fram til representerer årstimer i tegnspråk. Disse timene er fordelt jevnt over de aktuelle skoleårene, og deretter fordelt på 38 skoleuger (se tabell 1).

Årstrinn	Årstimer norsk for hørselshemmede og tegnspråk	Årstimer norsk (ordinær fag- og timefordeling)	Årstimer tegnspråk	Uketimer tegnspråk
1.-4.	1359	931	428	2,8
5.-7.	700	441	259	2,3
8.-10.	678	398	280	2,5
Totalt:	2737	1770	967	

Tabell 1: Fordeling av årstimer norsk for hørselshemmede og tegnspråk, samt uketimer tegnspråk. 1 time = 60 minutter.

Det må presiseres at tallene som presenteres her er gjennomsnittstall. Skolen/kommunen kan velge å fordele timene slik at eleven får det samme timetallet hvert år, eller de kan fordeles ujevnt ved at eleven får mange timer noen år og færre

¹³ Utdanningsdirektoratet (2019)

timer andre år. Rundskrivet viser til at «[d]en enkelte elev og foreldrene må samtykke i fordelingen».

1.2. Refleksjoner knyttet til opplæring i – og på - tegnspråk

Avslutningsvis vil vi peke på noen forhold som det er verdt å ha med seg i den videre lesingen av rapporten.

Det første dreier seg om at det er noen vesentlige forskjeller mellom rettighetene til tegnspråkopplæring som er hjemlet i henholdsvis barnehageloven og i opplæringsloven. Mens det i tilknytning til § 2-6 følger fire læreplaner som redegjør for innholdet i den opplæringen som skal gis, er det ingen læreplaner eller lignende som redegjør for den innholdsmessige siden av den tegnspråkopplæringen som barn under opplæringspliktig alder har rett på. Det er derfor uklart hvilket innhold som følger av rett til tegnspråkopplæring i barnehage.

Det er også verdt å merke seg at § 19 h, til forskjell fra § 2-6, ikke gir barna rett til opplæring i et tegnspråklig miljø. Veileder for opplæring av barn og unge med hørselshemming sier at:

«Dersom barnet har behov for tegnspråkopplæring bør kommunen forsøke å gi et pedagogisk tilbud i et tospråklig miljø hvor både norsk tegnspråk og norsk talespråk brukes. Statped kan veilede foresatte og kommuner når tilbud til hørselshemmede barn skal tilrettelegges. Voksne språkmodeller som behersker norsk tegnspråk, og lek/aktiviteter sammen med andre barn som bruker tegnspråk, er viktige for at barnet skal utvikle sin språklige kompetanse. Dette innebærer følgende:

- *Barnet må få tilgang til miljøer hvor både barn og voksne behersker tegnspråk.*
- *Det kan også ansettes en pedagog eller assistent som behersker tegnspråk.*
- *Foreldre og andre nærpersoner, for eksempel personale og andre barn i barnehagen som i utgangspunktet ikke behersker tegnspråk, må få tilbud om å lære seg dette.*

Det er mulig å søke om støtte for å ansette noen som behersker tegnspråk»¹⁴.

Barn lærer språk ved å være i sosial og språklig interaksjon med andre barn og voksne som bruker språket, og det er derfor rimelig å anta at også barn under opplæringspliktig alder har behov for å få tilgang til miljøer der tegnspråk er felles kommunikasjonsform.

Vi vil også peke på at barnehageloven, i motsetning til opplæringsloven, ikke stiller kompetansekrav til dem som skal gi tegnspråkopplæringen til barnet.

¹⁴ Utdanningsdirektoratet (2016)

Når det gjelder elever i grunnskole, gir opplæringsloven adgang til tegnspråkopplæring med basis enten i § 2-6 eller i § 5-1. Tallene fra Statped viser at ca. 50% av deltids-elevne har opplæring i henhold til § 2-6 og ca. 50% har tegnspråkopplæring i henhold til § 5-1. Mens opplæring etter § 2-6 utløser ekstra timeantall (937 timer), presiserer opplæringslovens § 5-1 at elever som får spesialundervisning skal ha det samme totale undervisningstimetallet som gjelder for andre elever. Tegnspråkopplæring etter § 5-1 regnes som spesialundervisning, og skal dermed gis innenfor det ordinære timetallet. Realiseringen av den egne læreplanen i tegnspråk må dermed skje på bekostning av en eller flere av de andre læreplanene. Det er også verdt å merke seg at § 5-1 heller ikke gir eleven rett til opplæring på tegnspråk. Valg av paragraf vil også få konsekvenser for innholdet på deltidsopplæringen som alternativ opplæringsarena; mens elever som får opplæring etter § 2-6 skal ha opplæring i alle de fire læreplanene for hørselshemmede, skal de som får opplæring etter § 5-1 bare ha opplæring i læreplanen i tegnspråk.

Vi vil også peke på at det er usikkerhet knyttet til hvor mange barn/elever som får tegnspråkopplæring etter henholdsvis § 19 h eller § 19 a i barnehageloven og § 2-6 eller § 5-1 i opplæringsloven, og at det kan være av interesse å gjøre en nærmere undersøkelse av dette.

2. Datamateriale

Vi har gjennomført vår kartlegging av tegnspråkopplæring i barnehage og grunnskole ved bruk av dokumentanalyse og spørreundersøkelse. Valg av metode begrunnes på følgende måte:

Til grunn for et vedtak om tegnspråkopplæring ligger alltid en sakkyndig vurdering og enkeltvedtak. Dette gjelder uavhengig av om vedtaket om tegnspråkopplæring er gjort med hjemmel i barnehagelovens § 19 h, opplæringslovens § 2-6 eller etter opplæringslovens § 5-1. Mens en sakkyndig vurdering etter opplæringslovens § 2-6 eller barnehagelovens § 19 h kun skal ta stilling til elevens rett til tegnspråkopplæring, skal en sakkyndig vurdering etter § 5-1 også gjøre greie for elevens behov og hvilken opplæring som vil gi et forsvarlig opplæringstilbud for eleven (§ 5-3). Ved vedtak om tegnspråkopplæring etter § 5-1, skal det utformes en individuell opplæringsplan (IOP) som gjør rede for mål og innhold i opplæringen og hvordan opplæringen skal gjennomføres i praksis (§ 5-5).

Sakkyndig vurdering, enkeltvedtak og eventuelt IOP er sentrale dokumenter som ligger til grunn for utformingen av tilbud om tegnspråkopplæring til barn i barnehage eller elever i grunnskole. De gir informasjon om hvilke formaliteter tilbudet bygger på, redegjør for hvilke intensjoner som ligger til grunn for tilbudet og beskriver hvilke tilbud

elevene skal få. Med utgangspunkt i disse dokumentene er det for eksempel mulig å få en oversikt over fordelingen av antall elever som har deltidsopplæring i Statped som får opplæring etter henholdsvis opplæringslovens § 2-6 og § 5-1 (og eventuelle kombinasjoner av disse to paragrafene) i grunnskolen. Dokumentene redegjør også for innholdet i opplæringen og hvordan opplæringen skal organiseres. Analyser av disse dokumentene kan dermed bidra med verdifull informasjon i arbeidet med å kartlegge hvordan tilbud om tegnspråkopplæring praktiseres i barnehage og i grunnskolen.

For å få informasjon om hvordan tegnspråkopplæringen realiseres i praksis er det gjennomført en spørreundersøkelse blant aktører som er involvert i tilbudet. Slik informasjon kan for eksempel være valg av læreplaner, innhold, omfang og organisering av tegnspråkopplæringen, elevens deltakelse på deltidsopplæring og lærers tegnspråkkompetanse. Deltidselevens kontaktlærere på hjemskolene har innsikt i slike forhold, og anses derfor som aktuelle informanter i spørreundersøkelsen.

2.1. Utvalg og prosedyre

2.1.1. Utvalg

Som tidligere nevnt er det registrert 284 elever som får tegnspråkopplæring i GSI, mens Statped gir tilbud om deltidsopplæring til 179 elever. Det foreligger ingen samlet oversikt over de elevene som ikke er registrert i Statped. Det vil derfor være et omfattende arbeid å nå ut til hele populasjonen. Med utgangspunkt i de rammebetingelsene som ligger til grunn for dette forskningsprosjektet, avgrenses derfor utvalget i denne omgang til å omfatte de elevene som får tilbud om deltidsopplæring ved Statped, kontaktlærerne i deres respektive hjemskoler og på deltidsopplæringen.

2.1.2. Prosedyre

Statped gir tjenester til 22 barn som får tegnspråkopplæring i henhold til barnehage-loven. Det ble sendt ut brev med informasjon og forespørsel om deltakelse i prosjektet til foresatte til alle disse barna. Her ba vi om samtykke til å innhente og analysere barnas sakkyndige vurderinger og eventuelle enkeltvedtak. Vi fikk til sammen 11 samtykker - hvorav åtte har sakkyndige vurderinger som vi har inkludert i våre analyser.

Det ble også sendt ut brev med informasjon og forespørsel til alle deltids elever i Statped høsten 2018, til sammen 179 elever i hele landet. Her ba vi om å få samtykke til å innhente og analysere elevenes sakkyndige vurderinger, eventuelle enkeltvedtak og individuelle opplæringsplaner, samt om tillatelse til å sende et spørreskjema til

elevenes kontaktlærere. Vi fikk 44 samtykker (ca. 25% svar) fra foresatte til elever som mottar deltidsopplæring i Statped.

Alle sakkyndige vurderinger, enkeltvedtak og IOP-er ble hentet ut av Statpeds arkiv- og saksbehandlingsprogram. Dokumentene ble gjort tilgjengelige for prosjektmedarbeiderne i Statped via en sikker lagringsløsning.

I juni 2019 ble det sendt ut en elektronisk spørreundersøkelse til 35 lærere. Det hadde vært ønskelig å kunne sende ut til lærerne til alle de 44 elevene vi hadde fått samtykke til, men vi manglet kontaktinformasjon til 9 lærere. Av 35 utsendte spørreskjema fikk vi 13 svar (37% svar fra de vi sendte ut til, eller 7% av den totale lærerpopulasjonen om man antar at hver elev har en lærer). Det ble purret til sammen to ganger på spørreskjemaet.

Videre ble det sendt ut brev med skriftlig informasjon om prosjektet til foresatte til 22 barn som ifølge Statpeds brukerdatabase har tegnspråkopplæring i barnehagen per oktober 2019. Prosjektet ba om samtykke til å innhente sakkyndig vurdering fra disse. Det kom inn underskrevne samtykker fra 11 foresatte til barnehagebarn. Da vi ikke kjenner den totale populasjonen, er det vanskelig å beregne svarprosent.

2.1.3. Refleksjon over lav deltakelse

Det har vært en lav svarprosent i alle ledd. For eksempel gir bare ca. 25 % av foresatte til deltids elever samtykke til at prosjektgruppen for kartleggingsprosjektet kunne hente inn de dokumentene som er nevnt ovenfor. Det er mulig at dette er familier som i stor grad får forespørsler om å delta i forskningsprosjekter, eller på bakgrunn av at de har et barn med en funksjonsnedsettelse må forholde seg til offentlige instansers inntreden i deres privatliv, og derfor vegrer seg for å delta i denne typen undersøkelser. Det er også mulig at disse familiene har en så stor tilleggsbelastning i form av dokumentasjon, søknader og eventuelle klagesaker knyttet til barnets behov at de velger bort å svare på henvendelser som ikke oppfattes som umiddelbart viktige.

Når det gjelder den lave svarprosenten fra lærerne, henger den tett sammen med svarprosenten til foresatte; 25% av foreldrene gav samtykke til at forespørsel om deltakelse ble sendt til elevenes kontaktlærere. Av de 44 forespørslene som ble sendt ut, svarte bare 13 av de forespurte lærerne (det vil si 37 %). Dette kan ha flere forklaringer: Tidspunktet for datainnsamling var ikke optimalt. Vi sendte ut henvendelsen helt på slutten av skoleåret når mange lærere er opptatt med rapportering eller kanskje allerede har sluttet før ferien. Purring ble sendt de to første ukene av skoleåret, på et tidspunkt det ofte er svært travelt for lærere. I tillegg sendte vi ut elektroniske spørreskjema uten at noen av prosjektmedarbeiderne møtte lærerne personlig. Av erfaring vet vi at dette oppleves som mindre forpliktende enn å svare på spørreskjema som en person som er fysisk til stede gir deg.

2.2. Analyse av sakkyndige vurdering, enkeltvedtak og individuell opplæringsplan

I denne delen fokuseres på barn som får tegnspråkopplæring i barnehagen og av elever som mottar deltidsopplæring i regi av Statped. Vi har analysert sakkyndige vurderinger, vedtak som gjelder barnets/elevens rett til tegnspråkopplæring og eventuelt individuelle opplæringsplaner (sistnevnte gjelder kun elever i grunnskolen).

Først presenteres resultatene som gjelder barn under opplæringspliktig alder, deretter resultater som gjelder elever i grunnskolen.

2.2.1. Tegnspråkopplæring i barnehage

Som nevnt gir Statped tjenester til 22 barn som får tegnspråkopplæring i barnehagen. Retten til tegnspråkopplæring ble i august 2016 overført fra opplæringsloven (§ 2-6) til lov om barnehage (§ 19 h). Av de sakkyndige vurderingene som vi har analysert er fire av totalt sju datert i 2016 eller tidligere. Disse viser til §§ 2-6, 5-3 og 5-7 i opplæringsloven og ikke til barnehageloven. Det er bare to av de fire sakkyndige vurderingene som er datert før 2016 som tydelig viser til barnets rett til tegnspråkopplæring. PPT konkluderer her med at barnet har behov for tegnspråkopplæring etter opplæringsloven § 2-6 og at tospråklig opplæring vil gi barnet et forsvarlig tilbud i barnehagen. De to øvrige sakkyndige vurderingene slår fast at barna skal enten «*lære norsk talespråk og tegn som er en naturlig del av hverdagen*» i barnehagen eller at de har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon og tegn til tale.

Tre av de sakkyndige vurderingene er datert i 2017 eller i 2018. I to av disse vurderingene er tegnspråkopplæringen begrunnet i barnehageloven § 19h Rett til tegnspråkopplæring. Den tredje handler om alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) og tegn til tale og anbefaler: «*Bruk av visuell støtte i størst mulig grad*».

Til sammen viser altså fire av de sju sakkyndige vurderingene til at barnet har rett til tegnspråkopplæring etter § 2-6 eller § 19 h.

Alle de sju barna har iht. sakkyndig vurdering også rett til spesialpedagogisk hjelp, enten begrunnet i § 19 a i barnehageloven eller i § 5-7 i opplæringsloven.

Tre av de sju barna går i barnehager som har særlig kompetanse innen hørsel eller har en egen hørselsavdeling.

Kort oppsummert kan vi si at de syv sakkyndige vurderingene som vi har analysert, viser at det er store variasjoner både når det gjelder bruk av paragrafer og innholdet i den tegnspråkopplæringen som anbefales. Ettersom det ikke foreligger hverken lære-

planer eller andre dokumenter som redegjør for omfanget og innholdet i tegnspråk-opplæring til barn under opplæringspliktig alder, kan en slik variasjon være kritisk for det tilbudet det enkelte barn får.

2.2.2. Tegnspråkopplæring i grunnskole

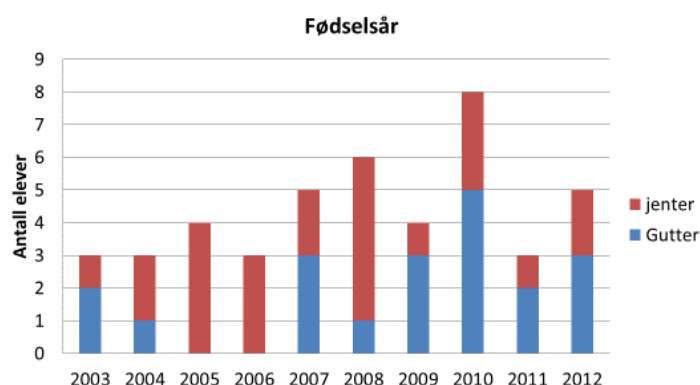
Av de totalt 179 elevene, fikk vi samtykke fra foresatte til 44 av elevene til å gå gjennom følgende dokumenter:

- sakkyndige vurderinger fra PPT
- enkeltvedtak om spesialundervisning og/eller opplæring i tegnspråk
- i enkelte tilfeller: individuelle opplæringsplaner (IOP).

Vi har basert dokumentgjennomgangen på dokumenter som er tilgjengelige i Fabris (Statpeds etatsinterne fagsystem, integrert med Statpeds arkivsystem ePhorte) og har ikke hentet inn nye dokumenter. Noen av dokumentene for de 44 elevene for inneværende skoleår mangler i Fabris. Der dokumentasjon for inneværende skoleår mangler, forholder vi oss til de nyeste dokumentene som er registrert. For en elev mangler alle dokumenter.

Før vi presenterer resultatene fra dokumentanalysene, vil vi gi litt informasjon om populasjonen. Først en tabell som viser hvordan elevene fordeler seg med tanke på alder, kjønn og klassetrinn. Se figur 1 og 2.

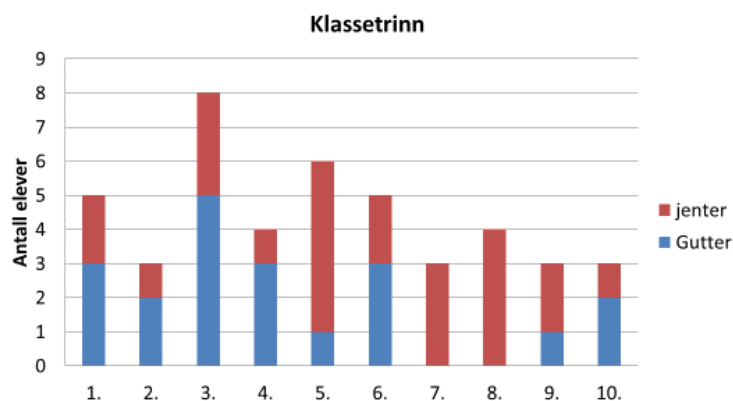
Alder, kjønn og klassetrinn

Figur 1: Aldersfordeling av utvalg

Kjønnfordelingen i utvalget viser at det er en liten overrepresentasjon av jenter (N:24) i forhold til antall gutter (N:20), men dette er representativt for elevgruppen som mottar deltidsopplæring.

Figur 2 viser fordelingen mellom klassetrinn.

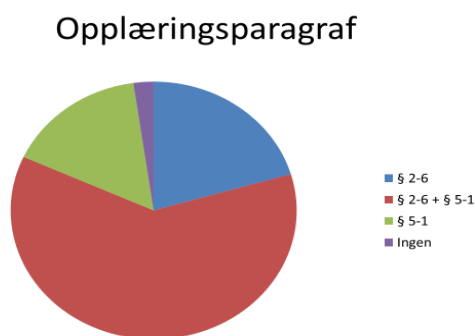

Figur 2: Fordeling mellom klassetrinn

Elevene er i alderen fra 6 til 15 år med gjennomsnittsalder 10,0 år ved inngangen til skoleåret 2018/19. Dette gir en liten overvekt av yngre barn.

Fordeling mellom § 2-6 og 5-1

Figur 3 viser hvordan elevene fordeler seg når det gjelder tegnspråkopplæring etter henholdsvis § 2-6 eller § 5-1.

Figur 3: Oversikt over fordeling mellom § 2-6 og 5-1 i opplæringen av elevene i utvalget

Figur 3 viser at i vårt utvalg:

- har ni elever (20%) tegnspråkopplæring iht. § 2-6 uten å ha vedtak om spesialundervisning i tillegg.
- har sju elever (17%) tegnspråkopplæring som spesialundervisning etter § 5-1.
- er det flest elever med en kombinasjon av § 2-6 og § 5-1 (27, elever, dvs. 61%).
- For en elev (2%) mangler dokumentasjon.

Tegnspråkopplæring etter § 2-6

Sakkyndige vurderinger for elever som har tegnspråkopplæring i henhold til § 2-6 er kortere enn de øvrige sakkyndige vurderingene. For sju av de ni elevene er begrunnelsen i sakkyndig vurdering at eleven har tegnspråk som førstespråk eller at de «*har behov for slik opplæring*». To av de ni sakkyndige vurderingene som gjelder tilbudet til elever som har tegnspråkopplæring i henhold til § 2-6 blir imidlertid begrunnet med at eleven ikke har utbytte av den ordinære opplæringen, dvs. med samme ordlyd som § 5-1, men uten å vise til § 5-1.

Tegnspråkopplæring etter § 5-1

For fem av de sju som mottar tegnspråkopplæring etter § 5-1, er begrunnelsen i de sakkyndige vurderingene og enkeltvedtakene at elevene ikke har utbytte av den ordinære opplæringen. For flere av disse elevene er begrunnelsen, slik det formuleres i en av de sakkyndige vurderingene, at: «*Dersom eleven har behov for opplæring i teiknspråk, men ikkje ynskjer å følgje alle læreplanane i tilknytning til § 2-6 i opplæringslova, kan eleven få teiknspråkopplæring som spesialundervisning*». Flere av de fem elevene, men ikke alle, mottar også annen form for spesialundervisning. Timetallet varierer mellom de elevene som får spesialundervisning, men i hovedsak gjenspeiler enkeltvedtaket det timetallet som er anbefalt av PPT.

For en av de sju elevene som mottar tegnspråkopplæring som spesialundervisning er det andre begrunnelser som ligger til grunn for at PPT sin vurdering av at eleven har behov for tegnspråkopplæring. Av personvern hensyn kan vi ikke gå nærmere inn på disse begrunnelsene.

For den siste av de sju i denne gruppen er tilrådingen fra PPT at eleven har behov for opplæring etter § 2-6, men i enkeltvedtaket er det innvilget opplæring etter § 5-1. Begrunnelsen for dette er at skolen ikke har mulighet til å gi opplæring etter § 2-6 fordi de ikke har tilgang til tegnspråklærer.

Som det fremgår av beskrivelsene, ligger det ulike begrunnelser til grunn for vedtak om tegnspråkopplæring etter § 5-1. Det er verdt å merke seg at flere sakkyndige vurderinger tilkjenner at elevene har behov for tegnspråk, men ikke ønsker å følge alle læreplanene for hørselshemmede.

Tegnspråkopplæring etter § 2-6 og spesialundervisning etter § 5-1

En overvekt av elevene, 27 av totalt 44 elever, i utvalget får både opplæring i tegnspråk etter § 2-6 og i tillegg spesialundervisning etter § 5-1. Behovet for spesialundervisning er i mange tilfeller knyttet til elevens behov for lytte- og taletrening, språkinnlæring og

sosial kompetanse, men mange av elevene har også spesialundervisning i andre fag. To av de 27 elevene har vedtak om spesialundervisning (§ 5-1) i faget tegnspråk.

Noen av de sakkyndige vurderingene og enkeltvedtakene skiller tydelig mellom §§ 2-6 og 5-1 og presiserer at opplæring etter § 2-6 ikke regnes som spesialundervisning. Flere av disse dokumentene er imidlertid ikke like tydelige på hvilken paragraf i opplæringsloven som ligger til grunn for elevens opplæring i tegnspråk. Det er heller ikke alle som er tydelige på at timetallet følger av § 2-6.

Her følger noen eksempler på dette:

- I en av de sakkyndige vurderingene er overskriften «*Sakkyndig vurdering av behov for spesialundervisning etter opplæringsloven § 5-1*». Helt frem til det siste avsnittet er det elevens behov for spesialundervisning vurderingen handler om. I tilrådingen i siste avsnitt er det imidlertid lagt til noen linjer hvor PPT tilrår at eleven bør «*ha tegnspråk etter § 2-6 i et omfang på inntil 190 timer*».
- I en av de sakkyndige vurderingene slås det fast at eleven har rett på opplæring etter § 2-6. Det vises til at Statped har utarbeidet følgende læreplaner og anbefaler at skolen tar utgangspunkt i disse i forbindelse med tegnspråk-opplæringen: norsk tegnspråk, norsk for hørselshemmede, engelsk for hørselshemmede og drama og rytmikk for hørselshemmede.
- I enkelte sakkyndige vurderinger omtales læreplanene som følger opplæring etter § 2-6 som avvikende læreplaner.
- For seks av elevene som har tegnspråkopplæring iht. § 2-6 er det gjort vedtak om timetall i tegnspråkfaget.

Eksemplene viser at det for mange er uklart hva regelverket egentlig sier om tegnspråkopplæring. Vi får også inntrykk av at opplæring i tegnspråk ikke ses i sammenheng med norskopplæringen slik det forutsettes i læreplanene, men at opplæringen i de to språkene ses på som separate oppgaver.

Det er interessant at det ikke er flere elever som har behov for spesialundervisning eller avvik fra kompetansemålene i norsk tegnspråk (NTS), all den tid at mange av elevene bruker NTS på få arenaer og med et svært begrenset antall personer, noe som skulle tilsi at det er vanskelig å nå alle kompetansemålene.

Individuelle opplæringsplaner (IOP)

For 11 av de 44 elevene som deltar i vår kartlegging, fremgår det tydelig av den sakkyndige vurderingen at de skal følge ordinære læreplaner og progresjon. For 4

elever går det tydelig frem at opplæringen skal avvike fra læreplanene. For 29 elever går ikke dette fram av hverken sakkyndig vurdering eller enkeltvedtaket. Det er dermed ikke klart hvor mange elever i utvalget som skal ha IOP, men vi har analysert de fem IOP-ene vi har hatt tilgang til for skoleåret 2018/2019. Tre av de fem elevene følger i hovedsak læreplanene i Kunnskapsløftet, men har spesialundervisning og IOP i språk og kommunikasjon, norsk og engelsk:

- En elev har 1,5 timer spesialundervisning i uka knyttet til språkutvikling, kommunikative- og sosiale ferdigheter. IOP-en gir helt konkrete mål knyttet til innlæring av tegn og arbeid med tegnspråk.
- En annen elev «følger ordinær opplæring etter læreplanen for fagene», men har individuell opplæringsplan i engelsk for hørselshemmede. I engelsk er målene hentet fra lavere årstrinn. Eleven har 380 årstimer med pedagog, 266 årstimer med assistent og 114 årstimer tegnspråk.
- En tredje elev følger vanlig læreplan, men har «tilpasset plan» i «norsk for døve og engelsk». Eleven er i klasse med to andre elever i de fleste fag, i klasse med fem andre elever i tegnspråk og med ni andre elever i fire andre fag.
- De to siste elevene har IOP i de fleste av fagene. Målene for opplæringen avviker fra læreplanene og begge får størstedelen av opplæringen i mindre grupper.

Alle IOP-ene inneholder informasjon om hvordan opplæringen skal organiseres. Elevene får spesialundervisning i mindre grupper eller alene. Flere av elevene får spesialundervisning i mange fag og får dermed mesteparten av sin opplæring som enetimer eller i små grupper.

Målene i IOP-ene er for flere av elevene hentet fra lavere årstrinn i læreplanen. To av elevene har helt egne mål av typen øke leseferdigheter eller øke skriveferdigheter som er lite konkrete og målbare. IOP-ene inneholder lite informasjon om tiltak, metoder eller materiell.

To elev eksempler fra skole

For å eksemplifisere hvordan regelverket blir tolket, presenteres to eksempler fra materialet. Det ene er et eksempel på en tydelig måte å skrive sakkyndig vurdering og tilhørende enkeltvedtak (eksempel A). Det andre eksempelet viser en sakkyndig vurdering som er mer uklar, noe som igjen får følger for utformingen av det tilhørende enkeltvedtaket (eksempel B). I framstillingen av eksemplene har vi erstattet navnet på eleven med henholdsvis «elev A» og «elev B».

Eksempel A

I det følgende eksemplet ser vi at den sakkyndige vurderingen er tydelig, og at enkeltvedtaket følger den sakkyndige vurderingen. Sitatet er et eksempel på en sakkyndig

som både konstaterer at eleven har rett til opplæring i og på tegnspråk, og er klar på hva dette innebærer i praksis:

«[Elev A] har rett til opplæring i og på tegnspråk etter § 2-6 i opplæringsloven. Dette innebærer at opplæringen skal gis etter egne læreplaner for elever med tegnspråk som førstespråk:

- Norsk tegnspråk (eget fag)
- Norsk for døve og sterkt tunghørte (erstatte norsk)
- Engelsk for døve og sterkt tunghørte (erstatte engelsk)
- Drama og rytmikk (erstatte musikk)

Fagene norsk tegnspråk og norsk har et omfang på 1359 timer på 1.-4. trinn. Dette er 428 timer mer enn norskfaget i ordinær fag- og timefordeling.

[Elev A] har rett til spesialundervisning etter § 5-1 i Opplæringsloven.

Omfang 80 timer i høstsemesteret (16 skoleuker)

Spesialundervisningen bør primært organiseres som arbeid alene med pedagog, evt sammen med 1-2 andre barn som jobber med det samme som NN. Øktene kan med fordel deles opp slik at de er kortere.»

(Sakkyndig vurdering fra PPT, 2014)

Sitatet viser at det skilles tydelig mellom tegnspråkopplæring og spesialundervisning. Det pekes også på sammenhengen mellom fagene norsk tegnspråk og norsk, og på de fire læreplanene for hørselshemmede. Den tydelige tilrådingen følges opp med enkeltvedtak fra rektor ved gjeldende skole. I vedtaket om opplæring i og på tegnspråk står det:

«Rektor gjør vedtak om at [elev A] skoleåret 2018-2019, skal ha undervisning i og på tegnspråk etter § 2-6 i opplæringsloven. Dette følger av anbefalinger i den sakkyndige vurderingen.

Timetallet for 5.-7.trinn er 700 timer for faget «Norsk for hørselshemmede og norsk tegnspråk» tilsvarende timetall for «Norsk» er 441 timer. [Elev A] skal i perioden ha 258 timer mer undervisning enn elever som ikke følger §2-6. I snitt blir dette 86 timer pr skoleår eller 2 timer og 16 min pr skoleuke.

[Elev A] har fått følgende timeplanen for skoleåret 2018-2019:

2,5 timer med tegnspråkopplæring organisert i liten gruppe

+0,75 timer pr uke med fjernundervisning i samarbeid med Statped*

= totalt 3 timer og 15 minutter pr uke = 123,5 timer pr skoleår

(*her kommer det til fratrekk at tilbudet om fjernundervisning ikke har vært tilgjengelig alle skoleuker)

30 minutter av tiden til fjernundervisningen ligger i matematikktimen. Skolen benytter her seg av 25% regelen som sier at skoleeier kan omdisponere inntil 25% av timene

som er fastsatt i det enkelte fag for enkeltelever. Omdisponeringen skal kunne føre til bedre måloppnåelse i fagene samlet sett for eleven. (...)

(Utdrag fra enkeltvedtak om tegnspråkopplæring og spesialundervisning 2017)

Enkeltvedtaket gjenspeiler struktur og tydelighet i tilrådingen fra PPT, og skiller klart mellom tegnspråkopplæring og spesialundervisning (det siste inngår ikke i sitatet over). Vedtaket som er fattet er tredelt med 1) vedtak om undervisning etter § 2-6, 2) deltid i Statped og 3) spesialundervisning. Den sakkyndige vurderingen og enkeltvedtaket legger klare og tydelige premisser for opplæringen som eleven skal ha, hvilke læreplaner som skal følges og hvilke områder som bør nedfelles i IOP.

Eksempel B

I det følgende eksempelet ser vi at den sakkyndige tilrådingen er uklar, og at dette fører til at også enkeltvedtaket blir uklart. Sitatet nedenfor er hentet fra en sakkyndig vurdering der PPT tilråder følgende:

«For å ivareta prinsippet om likeverdighet (jfr. § 1-3) tilrår PP-tjenesten at [elev B] bør ha spesialundervisning etter § 5-1 i et omfang på 190 årstimer i forhold til sosial kompetanse og språkutvikling organisert som gruppeundervisning og som støtte i det ordinære, men også en-til-en i kortere økter.

[Elev B] bør også ha opplæring i tegnspråk etter § 2-6 i et omfang på inntil 190 årstimer. Denne opplæringen bør organiseres en-til-en, og timetallet kan vektes ulikt fordelt over 10 år.»

(Sakkyndig vurdering PPT, 2014)

Av dette kan vi lese at PPT vurderer det som realistisk at eleven arbeider mot kompetansemålene i læreplanene for § 2-6. Her anbefales at eleven skal ha 190 årstimer tegnspråkopplæring uten at dette settes i sammenheng med læreplanen i norsk tegnspråk eller de andre læreplanene som følger opplæring etter § 2-6.

Det påfølgende vedtaket om tegnspråkopplæring i henhold til opplæringsloven § 2-6 som ble fattet på bakgrunn av denne sakkyndige vurderingen er som følger:

Følgende er innvilget:

Omfang: 190 årstimer tegnspråk

Organisering: En-til-en

Tegnspråkopplæringen gis av: Pedagog med kompetanse knyttet til tegnspråk-opplæring.

Vedtaket varighet: Skoleåret 2015/2016

Begrunnelse for vedtaket: [K]kommune [B] har fulgt PPTs anbefalinger. Det vises til eget vedtak fattet etter oppl.§5-1

(Enkeltvedtak om tegnspråkopplæring, 2015)

Eleven får her vedtak om opplæring i og på tegnspråk etter § 2-6 på 190 årstimer. Om man går ut fra et skoleår på 38 uker, utgjør dette 5 timer per uke. I tillegg vedtak om opplæring i og på tegnspråk, har eleven også vedtak om spesialundervisning etter § 5-1 (av personvern hensyn er dette vedtaket ikke sitert). Spesialundervisningen har en ramme på 190 årstimer, og det skal utarbeides en IOP med egne mål for sosial kompetanse og språkutvikling. Det framgår ikke om det er en sammenheng mellom spesialundervisningen (som særlig er knyttet til språkutvikling) og tegnspråkopplæringen.

For eleven er det på bakgrunn av disse vedtakene utarbeidet en IOP som er todelt. Den ene delen ivaretar vedtaket om spesialundervisning. Den andre delen beskriver mål for tegnspråkopplæring etter § 2-6, der et utdrag av kompetansemål for trinnet er gjengitt med referanse til K06. Målene for opplæringen i faget norsk tegnspråk blir dermed redusert til noen av kompetansemålene, altså avvik fra læreplanene. Dette kan ikke leses ut av den sakkyndige vurderingen. Det mangler også et vedtak om dette. De andre tre læreplanene (norsk for hørselshemmede, engelsk for hørselshemmede og drama og rytmikk) som følger av § 2-6 er ikke nevnt i noen av dokumentene, og det sies ingen ting om hvordan disse skal realiseres. Det kan virke som om hverken PPT eller skole forholder seg til disse læreplanene.

En uklar og mangelfull sakkyndig vurdering som ikke gir tydelig informasjon om hva opplæring etter § 2-6 innebærer, kan påvirke forståelsen av opplæring i faget norsk tegnspråk etter § 2-6. Det kan føre til at opplæringen etter § 2-6 blir behandlet som spesialundervisning med avvik fra læreplanene – og ikke som en likeverdig opplæring – slik hensikten er. Hvis rektor støtter seg til den sakkyndige vurderingen som kommer med en anbefaling om 190 årstimer opplæring i tegnspråk uten en henvisning til fag og timefordeling i læreplanverket, vil dette være med på å skape en oppfatning av at dette er en form for spesialundervisning, der det er opp til rektor gjennom enkeltvedtak å fastsette hvor mange årstimer som skal brukes på tegnspråk. Både i tilrådingen og i enkeltvedtaket kan det virke som tegnspråkopplæringen skal foregå helt isolert fra norskopplæringen. Prinsippet om at faget norsk tegnspråk og norsk for hørselshemmede skal ses i sammenheng, og utgjøre grunnlaget for funksjonell tospråklighet som er målet for opplæring etter § 2-6, er dermed ikke ivaretatt.

Disse to eksemplene på sakkyndige vurderinger og tilhørende enkeltvedtak illustrerer to ulike forståelser av innholdet i rettighetene som er knyttet til tegnspråkopplæring: Det første eksempelet (eksempel A) forholder seg tydelig til opplæringslovens § 2-6. Det viser at PPT kjenner paragrafen og hensikten med den, og forholder seg aktivt til rundskriv og andre styrende dokumenter. Det andre eksempelet (eksempel B) forholder seg uklart til både § 5-1 og § 2-6, og det er usikkert om PPT kjenner innholdet i § 2-6, hensikten med lovverket og andre styrende dokumenter som for eksempel rundskriv om fag- og timefordeling.

I vårt datamateriale finner vi flere eksempler som likner eksempel B. Det kan se ut til at det hersker en del forvirring i PPT om hensikten med, innholdet i og praktiseringen av § 2-6 i opplæringsloven. En slik usikkerhet får konsekvenser for det vedtaket som gjøres og dermed også for det opplæringstilbudet som eleven får.

2.3. Resultater fra spørreundersøkelse til lærere

Spørreundersøkelsen er bare gjennomført i grunnskole – ikke i barnehage. Utvalget består av lærere som er kontaktlærer for elever som får tegnspråkopplæring i grunnskolen. Formålet med undersøkelsen er å få et bilde over hvordan opplæring i tegnspråk gjennomføres og organiseres i hjemmeskolene.

I det følgende presenteres svarene på spørreundersøkelsen. Svarprosenten var lav, og det må derfor understrekes at dette ikke kan anses å være representative svar fra hele populasjonen. Det er derfor ikke mulig å generalisere fra disse svarene og til hele populasjonen av lærere og elever som mottar deltidsopplæring i Statped. Samtidig gir svarene et lite innblikk i hvordan opplæringstilbudet til hørselshemmede elever kan se ut.

2.3.1. Bakgrunnsinformasjon om lærere, elever og skoler

For å danne seg et bilde av dem som har svart på spørreundersøkelsen, kan det være nyttig å ha med seg noen bakgrunnsopplysninger om respondentene.

Bakgrunnsopplysninger om lærerne

Vi fikk svar fra 12 kvinner og en mann. Gjennomsnittsalderen var 40,6 år - den yngste var 26 år og den eldste var 52 år. De hadde jobbet i gjennomsnitt 14,6 år som lærer; den som hadde jobbet kortest hadde jobbet 2 år som lærer, den som hadde jobbet lengst hadde jobbet 25 år som lærer. Selv om vi også registrerer at det er noen relativt nyutdannede lærere som er representert, ser det altså ut til at det i hovedsak er erfarne lærere som har svart på denne undersøkelsen.

Ni av de 13 lærerne som underviser elever med opplæring etter § 2-6 har 60 studiepoeng i tegnspråk. Noen har pedagogisk kompetanse, men er uten formell tegnspråkkompetanse. De resterende er tegnspråktolk og en har svart «annet» uten å spesifisere hva det betyr. Av de som svarer at de underviser elever med opplæring i tegnspråk etter § 5-1 i opplæringsloven, svarer to av tre at de har 60 studiepoeng tegnspråk og en av tre svarer at de er tegnspråktolk. I hovedsak er altså den formelle tegnspråkkompetansen ivaretatt hos de som har svart på undersøkelsen. Samtidig vet vi ikke noe om den kommunikative tegnspråkkompetansen til disse lærerne, den kan vi ikke lese ut fra våre svar.

Bakgrunnsopplysninger om elevene

De 13 lærerne underviste 13 elever, 8 jenter og 5 gutter. Elevene var født mellom 2003 og 2012, og var mellom 7 og 15 år gamle. De gikk i 1.-10.trinn, så hele grunnskolen var representert. Det var gjennomsnittlig 20,9 elever i klassene til elevene; en var oppgitt til å ha mellom 2 og 10 elever i klassen, og en var oppgitt til å ha 38 elever i klassen. Ut fra de opplysningene vi har fått gjennom denne spørreundersøkelsen er det vanskelig å si noe om den reelle klassestørrelsen disse elevene forholder seg til. Vi har for eksempel ikke opplysninger om gruppeinndeling eller hvordan lærerne organiserer undervisningen i løpet av skoledagen. Organisering av tegnspråk-opplæringen kommer vi tilbake til senere i denne rapporten.

Bakgrunnsopplysninger om skolen

For å få et enda bredere bilde av konteksten elevene befinner seg i, ba vi også lærerne opplyse om skolen lå i en by eller på landet. Det ble oppgitt at vel halvparten av skolene lå i en by, mens resten av skolene lå på landet. Skolene var litt ulike med tanke på hvilke trinn de hadde; seks av skolene hadde 1.-7. trinn, fire av skolene hadde 8.-10. trinn, og tre skoler hadde 1.-10. trinn. Tolv av elevene gikk på skoler som hadde mer enn 200 elever, en svarte ikke på dette spørsmålet. Vi spurte også om skolen hadde egen spesialavdeling eller egne klasser for hørselshemmede elever. To av respondentene svarte «ja» på dette spørsmålet.

2.3.2. Elevenes opplæringstilbud

Utvalget i denne undersøkelsen besto av elever som er registrert som deltids elever i Statped. Vi ønsket å undersøke hvilket opplæringstilbud de hadde, og ba om at lærerne svarte på dette. Av de 13 vi fikk svar fra, svarte 11 at eleven hadde deltidsopplæring i Statped. Fire av lærerne svarte at elevene hadde en eller flere dager i uken på en tegnspråklig skole, mens fire av elevene hadde en eller flere dager i uken på hjemmeskolen. Det er vanskelig å forstå hva dette betyr. Det er imidlertid ikke rimelig å anta at lærerne har ment at fire av elevene går på hjemmeskolen en eller flere dager i uka, mens ni elever ikke går på hjemmeskolen. Det er derfor nærliggende å anta at noen lærere har spesifisert at eleven går på hjemmeskolen, mens andre lærere mener at dette er implisitt siden spørreskjemaet er sendt til hjemmeskolen.

Til tross for at bare 11 lærere svarte at eleven hadde deltidsstilbud i Statped (i form av et generelt spørsmål), svarte alle de 13 lærerne at elevene hadde deltidsopplæring i Statped i 2-6 uker i året (et spesifikt spørsmål om antall uker). Vi går derfor ut fra at opplysningen om at 11 svarte at elevene hadde deltidsopplæring skyldes en misforståelse. En alternativ forklaring kan være at noen lærere ikke vet at det tilbudet eleven har på Statped noen uker i året kalles for «deltidsopplæring», og at de derfor ikke har svart på dette. Tabell 2 viser en oversikt over hvordan deltidsukene var fordelt:

Antall uker i året deltidsopplæring	Prosentandel
2	23,1
4	15,4
5	15,4
6	46,2

Tabell 2: Antall uker deltidsopplæring, prosentvis fordeling. N=13

Vi ba om å få en oversikt over hvor i opplæringsloven den tegnspråkopplæringen som elevene mottok var hjemlet. Seks av de lærerne som svarte på undersøkelsen opplyste at elevene har opplæring etter § 2-6 (opplæring i og på tegnspråk), fire svarer at eleven har opplæring etter § 2-6 i kombinasjon med § 5-1 (spesialundervisning), og to av de som svarte sier at eleven har tegnspråk som spesialundervisning etter § 5-1, uten at det er kombinert med § 2-6. I tillegg svarer en lærer at han/hun ikke vet hvilken paragraf i opplæringsloven elevens undervisning er hjemlet i. Fordi dette er et lite utvalg er det vanskelig å si om det er tilfeldig at noen ikke visste hvilken paragraf i opplæringsloven eleven følger, eller om det speiler det faktiske bildet i skolen. Det er uansett bekymringsfullt dersom en lærer ikke kjenner til hvilken paragraf i opplæringsloven som hjemler elevens tegnspråkopplæring, og det kan få store følger for opplæringen eleven mottar.

Samarbeid hjemmeskole – deltidsopplæring

For å få en oversikt over hvordan samarbeidet mellom hjemmeskolen og deltidsopplæringen ble oppfattet av lærerne på hjemmeskolens, ba vi dem om å svare på noen spørsmål om dette. Først ba vi dem svare på om de hadde nok informasjon om innholdet i deltidsopplæringen. Se tabell 3 for oversikt over svarene:

Grad av informasjon om innholdet i deltidsopplæringen	Prosentandel
I svært liten grad	7,7
I liten grad	7,7
I noen grad	15,4
I høy grad	46,2
I svært høy grad	23,1

Tabell 3: Grad av informasjon lærerne har om innholdet i deltidsstilbudet. N=13

Det kan se ut til at lærerne i hovedsak opplever at de har god informasjon om innholdet i deltidsopplæringen. Selv om lærerne har nok informasjon om innholdet i deltidsopplæringen, vet vi ikke helt hva dette betyr. Det kan for eksempel bety at de er fornøyde med informasjonen de hadde, i betydningen at de har nok informasjon til å kunne ta den i bruk i sin egen undervisning. Eventuelt kan det bety at de har fått et minimum av informasjon, og at de var fornøyde med å bare ha en viss oversikt.

For å få bedre innsikt i hva dette kunne bety, ønsket vi å få en oversikt over om lærerne benyttet informasjonen de hadde om innholdet i deltidsopplæringen i elevens undervisning på hjemmeskolen. Se tabell 4 for oversikt over svarene.

Benytter informasjon om deltid på hjemmeskolen	Prosentandel
I svært liten grad	7,7
I liten grad	15,4
I noen grad	53,8
I høy grad	23,1
I svært høy grad	0

Tabell 4: I hvor stor grad blir informasjon om innholdet i deltidsopplæringen benyttet i hjemmeskolen. N= 13

Vi ser at svært få av lærerne bruker informasjonen om deltid i sin egen undervisning i hjemmeskolen. Ingen bruker informasjonen *i høy grad* - de fleste bruker den *i noen grad* i hjemmeskolen. Tyngdepunktet i svarene ligger altså på «i noen grad». Dette kan tolkes som at undervisningen eleven mottar i deltidsopplæringen oppleves som «frikoblet» fra det som skjer på skolen. Samtidig har vi ikke spurt om hvordan de bruker informasjonen, så det er vanskelig å si noe om hva lærerne faktisk gjør med tanke på å bruke informasjon om innholdet i deltidsopplæringen i hjemmeskolen til eleven.

Avslutningsvis ba vi lærerne om å vurdere om samarbeidet med de lærerne som underviser elevene når de er på deltidsopplæring i Statped er godt nok ut fra det behovet de hadde. Se tabell 5 for en oversikt over svarene:

Er samarbeidet med deltid godt nok	Prosentandel
I svært liten grad	0
I liten grad	7,7
I noen grad	38,5
I høy grad	53,8
I svært høy grad	0

Tabell 5: I hvor stor grad er samarbeidet med deltid godt nok. N=13

Igjen ser vi at svært få svarer at de i liten grad synes samarbeidet med deltid er godt nok, men det er heller ikke noen som svarer at de synes samarbeidet i svært høy grad er godt nok. Tyngdepunktet ligger likevel på at lærerne i høy grad mener de samarbeider godt nok. Slik spørsmålet er formulert er det åpent for fortolkning fra lærernes side, det kan være store variasjoner i hva den enkelte lærer synes er godt nok.

Samlet sett ser det ut til at de lærerne som har svart på disse spørsmålene synes at de har nok informasjon om innholdet i deltidsopplæringen. De gir uttrykk for at samarbeidet med de lærerne som underviser på deltid er godt nok, og det kan se ut som at den informasjonen lærerne har om innholdet i deltidsopplæringen i noen grad blir brukt i hjemmeskolen. Samtidig handler dette om et lite utvalg, og flere av spørsmålene er åpen for ulike fortolkninger sett fra lærerens ståsted. Det er derfor ikke grunnlag for å trekke sikre konklusjoner på bakgrunn av svarene lærerne har gitt. Samtidig gir svarene en retning som kan brukes for å undersøke disse fenomenene grundigere, for eksempel gjennom en intervjuundersøkelse på et senere tidspunkt.

2.3.3. Opplæring i tegnspråk etter § 2-6

I spørreundersøkelsen ba vi lærerne om å oppgi hvilken paragraf i opplæringsloven elevenes tegnspråkopplæring var hjemlet i. Som tidligere omtalt får seks av elevene opplæring etter § 2-6 i opplæringsloven, fire har opplæring både etter § 2-6 og § 5-1, og to har opplæring i tegnspråk hjemlet i § 5-1. I tillegg er det en som ikke vet hvilken paragraf opplæringen var hjemlet i. I det følgende presenteres resultatene for hver av gruppene for seg. I dette avsnittet presenteres resultater knyttet til gjennomføring og organisering av opplæringen til elever som har opplæring etter § 2-6 eller som har opplæring etter § 2-6 i kombinasjon med § 5-1.

Alle elevene som får opplæring etter § 2-6, startet med opplæring etter § 2-6 på første klassetrinn. Dette er interessant fordi det erfaringsmessig er en del elever som starter med § 2-6 etter noen år i barneskolen. Denne undersøkelsen gjelder få elever, så det er vanskelig å si om dette er representativt for hele elevgruppa, men det kan indikere at det ikke er vanlig å starte med opplæring etter § 2-6 senere i skoleløpet.

Elevene hadde fra to til mer enn fem timer tegnspråk i uka, se tabell 6 for en oversikt.

Antall timer tegnspråk i uka	Prosentvis fordeling
2	20
3	50
4	10
>5	20

Tabell 6: Prosentvis fordeling av uketimer i faget tegnspråk N= 10

Tabell 1 gir en oversikt over gjennomsnittlig antall timer i uka på de ulike klassetrinnene. Vi ser at fire av disse elevene (30 %) får flere timer i uka enn det gjennomsnittet som er beregnet i fag- og timefordeling (se tabell 1, side 8), uavhengig av klassetrinn. Det er vanskelig å si noe om en slik fordeling av timer i faget tegnspråk er rimelig eller ikke ettersom det, som tidligere nevnt, er anledning til å gjøre en lokal fordeling av disse timene innenfor henholdsvis barnetrinn, mellomtrinn og ungdomstrinn. Dette gir en fleksibilitet som gjør det mulig for foresatte, skole og PPT å samarbeide om å komme frem til den fordelingen som er best for barnet. De kan for eksempel komme frem til at to timer ekstra pr uke for en elev i 1. trinn er for mye, og derfor velge å bare bruke deler av timene på 1. trinn og heller satse på å gjennomføre flere timer i uka når eleven er blitt eldre, for eksempel på fjerde trinn. Siden vi bare har et øyeblikksbilde av situasjonen, kan vi ikke si om dette er tilfelle her.

De ekstra timene som følger med § 2-6 må legges utenom ordinær skoletid. Tabell 7 viser hvilke tidspunkt timene legges til når det gjelder de elevene som deltar i vår kartleggingsundersøkelse:

Tidspunkt for gjennomføring av tegnspråkundervisning	Prosentvis fordeling
Før skoledagens ordinære start	40
Etter skoledagens ordinære slutt	10
I SFO tida	10
Annet	40

Tabell 7: Tidspunkt for gjennomføring av tegnspråkundervisning. N = 10

Det er fire lærere som svarer «annet» på dette spørsmålet. De som har svart dette har ikke benyttet seg av muligheten til å svare mer utfyllende, så det er ikke mulig å si noe om når tegnspråkundervisningen i så fall gjennomføres. Det er også mulig at de som har svart «annet» tenker på fjernundervisning i tegnspråk, som kan være lagt til timer i andre fag.

Fjernundervisning i faget tegnspråk er en integrert del av deltidsopplæringen. Hensikten med fjernundervisning er å gi et likeverdig opplæringstilbud i tegnspråk til alle deltids elever, uavhengig av hvor de bor. Lærerne opplyser at åtte av elevene som medvirket i vår kartlegging, og som har opplæring etter § 2-6, har fjernundervisning i tegnspråk. Elevene oppgis å motta henholdsvis 30 minutter fjernundervisning i uka (to elever), 45 minuttet i uka (ni elever), eller mer enn 60 minutter i uka (to elever). Vi hadde forventet et høyere antall elever som mottok fjernundervisning i et utvalg bestående av elever som har deltidsopplæring i Statped.

Som tidligere nevnt er det utarbeidet fire læreplaner som følger av opplæring etter § 2-6 i opplæringsloven. Disse er læreplan i norsk tegnspråk, norsk for hørselshemmede, engelsk for hørselshemmede og drama og rytmikk (som erstatter musikk). Ifølge retningslinjene fra Utdanningsdirektoratet er det ikke mulig å velge bort disse læreplanene. Vi spurte lærerne til elevene i utvalget om i hvilken grad de fire læreplanene ble benyttet. En oversikt over svarene finnes i tabell 8:

Læreplan	Grad (skala 0 til 6)	Antall elever
Læreplan i norsk tegnspråk	5	N= 9
Læreplan i norsk for hørselshemmede	4	N= 10
Læreplan i engelsk for hørselshemmede	3	N=9
Læreplan i drama og rytmikk	3	N= 9

Tabell 8: I hvilken grad benyttes læreplanene knyttet til § 2-6. Svarene er gitt på en skala fra 6= alltid og 0 = aldri.

Det fremgår av tabellen at ingen av lærerne oppgir at de alltid bruker læreplanene som følger av § 2-6. Den læreplanen som brukes oftest er læreplanen i norsk tegnspråk, mens læreplanen i norsk for hørselshemmede brukes litt sjeldnere. Sjeldnest benyttes læreplanen i engelsk for hørselshemmede og læreplanen i drama og rytmikk. Det at mange ikke bruker læreplanen i engelsk for hørselshemmede og læreplanen i drama og rytmikk er kjent for Statped fra tidligere, uten at det har vært dokumentert. Mer overraskende er det at lærerne svarer ulikt på bruken av læreplanen i norsk tegnspråk og læreplanen i norsk for hørselshemmede. Som vi var inne på i redegjørelsen av fag-

og timefordelingen (se side.8), utgjør disse to læreplanene en enhet som til sammen tilsvarer den ordinære planen for norskfaget, der de samme eller likeverdige kompetansemål dekkes. I læreplanverket står det derfor helt eksplisitt at disse to læreplanene må sees i sammenheng, og at målet med opplæringen er at eleven skal bli funksjonelt tospråklig. Erfaringer fra Statped tilsier at mange lærere ikke kjenner disse to læreplanene godt nok, og at de heller ikke har sammenlignet læreplanene i norsk tegnspråk og norsk for hørselshemmede med den ordinære læreplanen for norskfaget. Dette utvalget er svært lite, så det er ikke mulig å slå fast at det bildet som tegner seg her er representativt, samtidig kan det være at det peker på en tendens som kan være interessant å undersøke nærmere.

Organisering av opplæringen etter § 2-6

Til tross for at læreplanene brukes i varierende grad i elevenes hjemmeskoler, har alle lærere svart på hvordan opplæringen etter disse læreplanene organiseres. Dette kan forstås på to måter: Enten har lærerne svart med utgangspunkt i de situasjonene der læreplanene for hørselshemmede faktisk brukes, eller de har tatt utgangspunkt i hvordan opplæringen etter ordinære læreplaner i fagene norsk, engelsk og musikk organiseres, det vil si hvordan den totale opplæringssituasjonen til den hørselshemmede eleven er. Det er ikke mulig for oss å avgjøre hvilken tolkning vi skal legge til grunn. En oversikt over hva lærerne har svart finnes i tabell 9:

Fag	Ene-timer	Med hørsels-hemmede medelever	Med hørende medelever	Med både hørsels-hemmede og hørende medelever	Annet
Tegnspråk	40	30	10	0	20
Norsk for hørselshemmede	10	20	60	0	10
Engelsk for hørselshemmede	0	20	40	0	40
Drama og rytmikk	0	20	70	0	10

Tabell 9: Organisering av opplæringen i læreplanene knyttet til § 2-6. Prosentvis fordeling. N = 10

Det danner seg et inntrykk av at elever som får opplæring etter § 2-6, hovedsakelig får sin opplæring sammen med hørende elever i de aller fleste timene. Unntaket er faget tegnspråk, der ni elever enten har enetimer eller er sammen med andre hørselshemmede elever. Samtidig ser man at det er sjelden at elevene er sammen med andre både hørselshemmede og hørende medelever. Av dette kan vi antagelig slutte at de elevene som medvirker i denne kartleggingen er den eneste hørselshemmede eleven i sin klasse.

Elever som har opplæring etter § 2-6 skal både ha opplæring i faget tegnspråk, og all opplæring skal foregå på tegnspråk. I dette utvalget svarte fem av lærerne at opplæringstilbudet i liten eller noen grad ble gitt på tegnspråk, mens åtte svarte at opplæringstilbudet i stor eller svært stor grad ble gitt på tegnspråk. Det betyr at noe

over halvparten fikk all undervisning formidlet på tegnspråk. Det er små tall, men det kan se ut til at ca. halvparten av elevene har en faglærer som underviser på norsk tegnspråk, ca. en tredjedel har tolk til stede og noe under halvparten har tolærersystem der den ene læreren formidler på tegnspråk. Så mye som en tredjedel hadde assistent som bruker tale med noe tegn støtte i timene. Det var mulig å krysse av for flere alternativer på dette spørsmålet, så totalsummen er mer enn 100 %. Vi tolker dette spekteret av løsninger slik at undervisning på tegnspråk er situasjonsavhengig, og at skolene bruker de ressursene som er tilgjengelig til enhver tid.

2.3.4. Opplæring i tegnspråk etter § 5-1

I det følgende avsnittet presenteres resultater knyttet til gjennomføring og organisering av opplæringen til elever som har tegnspråkopplæring hjemlet i opplæringslovens § 5-1. Dette er meget usikre tall, da vi bare har opplysninger fra lærerne til tre elever.

Elevene startet med opplæring i tegnspråk etter § 5-1 i henholdsvis 1., 2. og 3. trinn. Ingen av elevene hadde først hatt opplæring etter § 2-6 for deretter å skifte til § 5-1. Det kan derfor virke som om behovet for et mer visuelt språk først viste seg etter at de hadde startet på skolen for noen av disse elevene.

Elevene har fra en til tre timer tegnspråkopplæring i uka. To av lærerne til disse elevene har 60 studiepoeng tegnspråk, mens en var tegnspråktolk. Den tegnspråklige kompetansen var derfor relativt god, samtidig som man ikke kan trekke noen slutninger om den kommunikative kompetansen til lærerne på bakgrunn av formell kompetanse i tegnspråk. Det viser seg også at tegn brukes i stor grad i alle timer til disse elevene.

Organisering av tegnspråkopplæring etter § 5-1

Det finnes ingen anbefalinger om antall timer tegnspråk på ulike klassetrinn når eleven får tegnspråkopplæring etter § 5-1. Det er heller ikke klart hvordan disse timene skal organiseres. Som vi har vært inne på tidligere skal tilbud om spesialundervisning gjennomføres innenfor det ordinære timetallet. Det er heller ikke klart hvilke fag timene skal tas fra. Når tegnspråkopplæringen hjemles i § 5-1, er det derfor et reelt dilemma for mange skoler å avgjøre hvor de skal ta timene fra. I dette utvalget har en elev timene sine etter skoledagens ordinære slutt, mens tiden til tegnspråkundervisning for de to andre elevene tas fra andre fag. Lærerne svarer at det er timer i kunst og håndverk samt norsk som brukes til tegnspråkundervisning. Alle elevene i dette utvalget har også fjernundervisning, enten 30 eller 45 minutter i uka. Når tegnspråkundervisningen legges utenom skoletid kan det tyde på at eleven likevel får flere undervisningstimer enn det er grunnlag for og/eller at elevene går glipp av annen undervisning som han eller hun har rett til.

Vi har tidligere vist til at Utdanningsdirektoratet har åpnet opp for at § 5-1 kan benyttes når elevene bare ønsker å følge læreplanen i tegnspråk og ikke de tre andre læreplanene. En av de tre elevene som får tegnspråkopplæring etter § 5-1 bruker læreplanen i tegnspråk *av og til*, mens de to andre aldri bruker den. De bruker heller ikke andre læreplanene som er knyttet til § 2-6, men det er det heller ikke krav om at de skal gjøre. For å få et bilde av hva tegnspråkundervisningen bygger på når læreplanen i norsk tegnspråk brukes i liten grad, ba vi lærerne om å redegjøre kort for dette. De svarte at de bygger videre på opplegg fra fjernundervisning i tegnspråk. I hovedsak ser det ut til at eleven følger den ordinære opplæringen og at det settes tegn til begreper. I noen grad gjennomføres det tegnspråklige aktiviteter i hele klassen.

2.3.5. Tegnspråklig læringsmiljø

For begge gruppene, det vil si både elever som får tegnspråkopplæring etter § 2-6 og elever som får tegnspråkopplæring etter § 5-1, var det av interesse å få vite noe mer om opplæringsmiljøet til elevene. Meld. St. 6 (2019-2020) sier at det skal legges til rette for inkluderende fellesskap i barnehagen, skole og SFO. Inkluderende fellesskap handler om at alle barn har rett til å ta del i læringsfellesskapene i barnehager og skoler. Vi var derfor særlig opptatt av om skolene har det vi kan omtale som et tegnspråklig opplæringsmiljø, det vil si miljøer hvor felles kommunikasjon foregår på tegnspråk. I spørreundersøkelsen svarer 12 av de 13 lærerne som underviser elever som får tegnspråkopplæring i grunnskolen at elevene i stor eller svært stor grad får opplæringen sin i den ordinære klassen. Vi spurte også hva som var den vanligste kommunikasjonsformen i klassen. Her svarer 11 av lærerne at dette er norsk talespråk - enten alene eller støttet med enkelttegn, mens de resterende lærerne svarer at norsk tegnspråk er den vanligste kommunikasjonsformen. En slik praksis er ikke overraskende med tanke på at de aller fleste elever som har opplæring etter § 2-6 eller tegnspråk som spesialundervisning etter § 5-1, er den eneste eleven i klassen, og noen ganger på skolen, som har opplæring i og eventuelt på tegnspråk.

Vi var også interessert i å undersøke om tegnspråk eller tegnbasert kommunikasjon var synlig på skolen, utenfor klassens rammer. Svarene er ganske jevnt fordelt med ca. 30 % som svarer *i svært liten* eller *liten grad*, ca. 30 % som svarer at tegnspråk eller tegnbasert kommunikasjon *i noen grad* er synlig på skolen, og noe i underkant av 40% som svarer *i stor* eller *svært stor grad*. Det kan dermed se ut til at på de fleste skolene (ca. 70 %) som er representert i denne spørreundersøkelsen er tegnspråk eller tegnbasert kommunikasjon synlig på skolen. Hvordan dette arter seg i praksis har vi lite grunnlag for å uttale oss om. Fire av skolene har organisert undervisning i tegnspråk, inkludert grammatikk til medelevene, mens lærerne på ni av skolene forteller at de har ukas eller månedens tegn. Selv om dette er svært små tall og det derfor ikke er mulig å generalisere på grunnlag av dette, er det likevel oppmuntrende at noen av skolene har tegnspråkundervisning med grammatikk til medelever.

På spørsmål om personalet ved skolen får opplæring i tegnspråk eller bruk av tegn, er det bare en skole som svarer at personalet lærer ukas tegn. Det kan indikere at over 90 % av personalet ikke får systematisk opplæring i tegnspråk eller bruk av tegn. Dette kan resultere i at noen av disse elevene ikke kan være trygg på at de kan henvende seg til enhver voksen ved skolen og være sikker på å forstå og bli forstått. Dette er særlig utfordrende i utetiden der voksne bytter på å være og hvor det er mye støy. En slik situasjon er bekymringsfull med tanke på den eller de hørselshemmede elevenes læringsmiljø.

Oppsummert kan det se ut til at det er norsk talespråk som er den dominerende kommunikasjonsformen, tegnspråk eller tegnbasert kommunikasjon er bare til en viss grad synlig i skolemiljøet, og de aller fleste lærerne har ikke tilbud om tegnspråk-opplæring på skolen der det går elever som får tegnspråklige. Samtidig som svarene i spørreundersøkelsen gir inntrykk av at det på enkelte skoler jobbes bevisst og målrettet med organisering og gjennomføring av opplæring i tegnspråk etter § 2-6 og § 5-1, viser det seg at bildet spriker. Det kan derfor se ut til at kvaliteten på opplærings-tilbudet er avhengig av hvilken skole eleven går på.

3. Avslutning

I denne rapporten har vi redegjort for en kartlegging som Statped's FoU-avdeling, i samarbeid med Stein Erik Ohna, Uis, har gjennomført vedrørende tegnspråkopplæring i barnehage og skole. Innhenting av data er hovedsakelig gjennomført skoleåret 2018/2019, mens analyse og rapportskrivning er gjort høsten 2019.

I kartleggingen har vi analysert dokumenter som er sentrale for det tilbudet som gis barn/elever som skal ha tegnspråkopplæring i barnehage og grunnskole. Konkret har vi undersøkt: 1) Hvilke begrunnelser det legges vekt på i sakkyndige vurderinger som gjøres av barnas/elevenes rett til tegnspråkopplæring og 2) hvordan de faglige anbefalingene i de sakkyndige vurderingene kommer til uttrykk i enkeltvedtakene som fattes. Analysen omfatter sakkyndige vurderinger som både gjelder barn under opplæringspliktig alder og elever i grunnskolen. I spørreundersøkelsen som er gjort med kontaktlærerne til elever som får tegnspråkopplæring i grunnskolen har vi undersøkt hvordan opplæringen *i* - og eventuelt *på* - tegnspråk organiseres og gjennomføres i praksis. Spørreundersøkelsen gjelder bare opplæringstilbudet til elever i grunnskolealder.

Resultatene viser at det er store variasjoner i innholdet i de sakkyndige utredningene som vurderer barnas/elevenes rett til tegnspråkopplæring. På barnehageområdet

kommer dette til uttrykk ved at kun halvparten av de sakkyndige vurderingene konkluderer med at barnet har rett på tegnspråkopplæring etter § 2-6 i opplæringsloven (før 2016) eller § 19 h i barnehageloven. For resten av barna dreier de sakkyndige vurderingene seg om tegnspråkopplæring, tegn som støtte til tale eller som ASK som tiltak i barnehagelovens § 19 a, spesialpedagogisk hjelp. Tidligere i rapporten har vi pekt på at det, uavhengig av hvilken paragraf barnets rett til tegnspråkopplæring i barnehagen er hjemlet i, er det uklart hva som skal være innholdet i opplæringen. Det synes derfor å være stort behov for at det utarbeides «læreplaner» eller tilsvarende dokumenter som redegjør for hva som skal være innholdet i rettigheter som gjelder tegnspråkopplæring i barnehagen.

Når det gjelder dokumenter som angår grunnskolebarn, viser kartleggingen at det synes å herske en del forvirring i PPT om hensikten med, innholdet i og praktiseringen av § 2-6 i opplæringsloven. Vedtakene følger stort sett den sakkyndige vurderingen. Konsekvensen av dette er i rapporten illustrert gjennom to konkrete eksempler på sakkyndige vurderinger og tilhørende enkeltvedtak og eventuell IOP (se side 18-21). Eksemplene viser at den sakkyndige vurderingen har stor betydning for det vedtaket som fattes - og dermed også for det opplæringstilbudet som eleven til syvende og sist får. Det er derfor all grunn til å ta på alvor at det i vårt empiriske materiale er flere eksempler på at dette resulterer i at elevene får et opplæringstilbud som ikke er i samsvar med gjeldende lovverk.

Tilsvarende uklarheter og ulikheter preger også svarene på spørreundersøkelsen. Her kommer det frem at heller ikke kontaktlærerne har klart for seg hvor i opplæringsloven elevens tegnspråkopplæring var hjemlet. Dette kan få store konsekvenser for den opplæringen eleven mottar. I presentasjonen av resultatene på spørreundersøkelsen har vi pekt på at den undervisningen elevene får på deltidsopplæringen synes å være «frikoblet» fra det som skjer på den lokale skolen. Det viser seg også til at bare åtte av de 13 elevene som er representert i spørreundersøkelsen har tilbud om fjernundervisning, et tilbud som er en integrert del av deltidsopplæringen. Ingen av lærerne som underviser elever som får opplæring etter § 2-6 oppgir at de alltid bruker læreplanene som følger av § 2-6. Når det gjelder elever som har rett til å få sin opplæring på tegnspråk, kommer det frem at det stor variasjon i gjeldende praksis. Løsningene som praktiseres varierer fra faglærere som holder sin undervisning på norsk tegnspråk, til bruk av tolærer eller assistent som formidler undervisningen på tegnspråk, eller bruk av tolk i undervisningen. Det er også grunn til å peke på at svært få av skolene tilbyr tegnspråkopplæring til ansatte og medelever, og at elever som får tegnspråkopplæring i grunnskolen dermed kan ha redusert tilgang til de læringsfellesskapene som etableres i klasserommet.

Kartleggingen har kun omfattet barn/elever som får tjenester fra Statped. Deltakelsen i studien har i tillegg vært lav. Dette gjelder både foresatte til barn i barnehage, der 11

av 22 foresatte sa seg villig til å delta, og foresatte til barn i grunnskole, hvor kun 44 av de 179 som ble forespurt sa ja til deltakelse (og derav igjen kun 13 av lærerne til de 44 elevene deltok i spørreundersøkelsen). Vi må derfor ta forbehold om at det er stor usikkerhet knyttet til de funnene som er presentert i denne rapporten. Det er dermed ikke grunnlag for å hevde at funnene er representative - hverken for de gruppene som er inkludert i kartleggingen eller for populasjonen *barn/elever som får tegnspråkopplæring* som helhet.

Beskrivelsene som er gitt i rapporten indikerer imidlertid at det er store variasjoner når det gjelder tilbudet til barn/elever som får tegnspråkopplæring. Det samme vil antakelig også være tilfelle når det gjelder elever i videregående opplæring som har rett til opplæring etter § 3-9 i opplæringsloven. Det er derfor grunnlag for å hevde at det er behov for et mer omfattende forskningsarbeid vedrørende tegnspråkopplæring både i barnehage, grunnskole og videregående skole og at en slik studie må omfatte alle barn/elever som får tegnspråkopplæring.

Kartleggingen har også avdekket at det er behov for å få en bedre oversikt over barn/elever som får tegnspråkopplæring i barnehage og grunnskole. I en slik oversikt må det gå tydelig frem om barnet får tegnspråkopplæring etter barnehagelovens § 19 h eller om tegnspråkopplæring (eventuelt tegn som støtte/ASK) inngår som et tiltak i spesialpedagogisk hjelp etter § 19 a i barnehageloven. Tilsvarende gjelder også for elever som har tegnspråkopplæring i grunnskolen som enten kan ha tegnspråkopplæring etter § 2-6 eller etter § 5-1 i opplæringsloven. Elever som får opplæring etter § 2-6 skal følge læreplanene for hørselshemmede og ha timer ut over det ordinære timetallet. Tegnspråkopplæring etter § 5-1 er i prinsippet å betrakte som et tiltak i spesialundervisning, og tegnspråkopplæringens innhold, omfang og organisering skal derfor beskrives i en IOP. Mens opplæring etter § 2-6 utløser ekstra timeantall, presiserer opplæringslovens § 5-1 at elever som får spesialundervisning skal ha det samme totale undervisningstimetallet som gjelder for andre elever. Det blir dermed også spørsmål om hvordan/når opplæringen skal organiseres. Det er derfor viktig at det i en oversikt over elever som får tegnspråkopplæring i grunnskolen skilles eksplisitt mellom elever som får opplæring etter henholdsvis § 2-6 og § 5-1.

Litteraturliste

Kunnskapsdepartementet (1998). Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (opplæringsloven)

Kunnskapsdepartementet (2005). Lov 17. juni 2005 nr. 64 om barnehager (barnehageloven).

Kunnskapsdepartementet (2015) Prop. 103 L (2015-2016) Endringer i barnehageloven og opplæringslova (spesialpedagogisk hjelp, kortere ventetid for barnehageplass m.m.).

Ohna, S. E. (2019). Revisiting Curricula for Deaf Students: A Norwegian Perspective. I H. Knoors & Marschark (Red.). *Evidence-based practices in deaf education*. New York: Oxford University.Press.

Ohna, S. E., Hjulstad, O., Vonen, A. M., Grønlie, S. M., Hjelmervik, E. & Høie, G. (2002). På vei mot en ny grunnskoleopplæring for døve elever. En evalueringsstudie etter Reform 97. *Skådalen publikasjonsserie*.

Statped (2018). Deltidsopplæring for hørselshemmede grunnskoleelever. Hentet 28.10.2019 fra <https://www.statped.no/tjenester/deltidsopplaring/>

Statped (2019). Fjernundervisning i norsk tegnspråk. Hentet 29.10.2019 fra: <https://www.statped.no/tjenester/deltidsopplaring/fjernundervisning-pa-tegnsprak/>

Utdanningsdirektoratet. (2016). Opplæring i og på tegnspråk – hørselshemmede elever i grunnskolen. Hentet 28.10. 2019 fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/sarskilte-behov/horselshemmede/grunnskole/opplaring-i-og-pa-tegnsprak/>

Utdanningsdirektoratet (2017): Grunnskolens informasjonssystem. Hentet. 29.10.2019 fra: <https://gsi.udir.no/>

Utdanningsdirektoratet (2019): Rundskriv Udir-01-2019. Fag- og timefordeling og tilbudsstruktur for Kunnskapsløftet. Hentet 10.12.2019: www.udir.no/regelverkstolkninger/opplaring/innhold-i-opplaringen/udir-1-2019/udir-1-2019/endringer/